

S:T RAGNHILDS GILLES

ÅRSBOK

1945

SÖDERKÖPING

GUST. THORÉNS TRYCKERI AKTIEBOLAG

1945

Söderköpings Riksdags beslut 1595

med inledande ord av läroverksadjunkt
Axel Laurell.

Söderköpings stad går i höst att fira 350-årsminnet av Söderköpings riksdag 1595. Riksdagsbeslutet blev dagtecknat den 22 oktober, men högtiden skall avhållas söndagen den 21 oktober av dels praktiska skäl, dels av att som den kände historieskrivaren Olof von Dalin säger: "Förnämsta ämnet varför ständerna denna gång voro sammankallade, avgjordes den 21 oktober. Det var svenska kyrkans trygghet, som en grund till övriga författningar. Ingen annan än den evangeliska läran skulle i riket tålas..."

Denna Söderköpings riksdag 1595 anses på många sätt inviga ett nytt skede i svenska riksdagens historia. Redan i formen för kallelsen låg en nyhet. Den utgjordes av offentliga anslag och ej som förut av hemliga brev till fogdarna, som skulle utse ombuden. Ett yttre tecken på den mera betydande ställning, som riksdagen fr. o. m. denna tid skulle tillmätas. Förutom representanter för adel, präster, borgare och bönder kallades nu även ombud för krigsbefälet, och även menigt krigsfolk hade medlemmar närvarande för att göra mötet mera representativt för hela folkets vilja.

Att Söderköpings riksdagsbeslut på sin tid tillmättes stor betydelse framgår bl. a. av, att förnämsta ärendet på Arboga riksdag 1597 var ett konfirmerande och godkännande av beslutet i fråga, och att adel och biskopar

på ett möte 1599 tillställde den katolskt sinnade konung Sigismund ett ultimatum, vari utsades, att han borde infinna sig i riket för att styra det efter sin konungaed, Sveriges lag och Söderköpings beslut.

Genom att tillsätta en riksföreståndare, som i en brydsam tid skulle bevaka det egna landets intressen och genom att fastslå och påbörja verkställandet av Uppsala mötes beslut, vars syften och innebörd på ett allvarligt sätt höll på att äventyras, bl. a. av konung Sigismund själv, samt genom att icke frängå beslutet om Uppsala universitets återupprättande, har 1595 års ständer tillförsäkrat Söderköpings riksdag en förnämlig plats, ej endast i riksdagens utan även i Svea rikets historia.

B E S L U T.

*Hertig Karls samt rikets råds och ständernas förening
om rikets styrelse i konungens frånvaro,
religionen m. m.
Söderköping 1595 den 22 oktober.*

(Original på pergament (59×44 cm) bland Riksdagsbeslut i Riksarkivet, någon gång felskrivet, vid vilket är fästat smålands- och västgötadelns anslutningsurkund av den 20 jan. 1596. Ett annat original-exemplar (62×37 cm) finnes likaledes i Riksarkivet med påskrift att det "kom ifrån Polen 1656". Samtida tryck, med enstaka formella olikheter.)

Vi Karl med Gudz nåde Sverigis rikis arffurste hertig till Sudermanneland, Nericke och Vermeland etc. och vi efter:ne Sverigis rikis råd, bischoper, ridderschap, adel, friborne, frelsismänn, clercheri, krigsbefalningsmän, borgerschap, menige krigsfolk och almoge, som i denne riksdag her udi Söderköping hafve varit församlede, både fullmechtige af alle landzänder, såsom och elliest på våre eigne vägner, gøre vitterligt och hermed bekenne för allom, att efther thet then stormechtigste h:ne f. och h. h. *Sigismundus* Sverigis, Göthis och Vendis etc. konung, storfurste till Finland etc., så och

komung ndi Pálen etc., v. elsk. k. h. b. och a. n. k. och h., meden h. k. M. nu senast en ringe tid var stadd her i rikit, icke hade lägenhet, både för monge höge och vichtige indenske och uttlenske saker och ärender, såsom och för sin hastige bortfärd af rikit att beställe och förordne så fulkonbligen, som hade bordt ske, huruledes regeringen i h. k. M:tz frånvare i alle mätte bäst och skickeligest kunde blifve förestånden; och endoch h. k. M. nu, seden h. k. M. drogh af rikit, någerlunde är derom påmint vorden både med bref och budh, så hafver h. k. M. doch lickväll, der uttlendes stadder och uthan tvifvel med monge dess konungerikers saker och bestellinger mykidt förhindrat, icke någon ytterligere beskedh der opå kunnedt eller täcktz att gifve, hvaruthaf i regeringen och regementz saker här inrikis mykin oårdning sigh hafver ypped och förmerkie latidt och ännu ytterligere är till att befruchte, hvilket framdeles kan lände h:te k. M. sielf och thette v. k. fädernesland till oro och oenighet och om sider till en obätelig skade, både i andelig och verldzlig mätte, om sådant i tidh icke blifver tilbörl. och skäligen hotedt och afskaffedt; hvarföre, efther thet Gud den alziste nådel. hafver gjort på det longvarige och blodstörstige ryske krigh en god ände med skälige och lidelige vilkor, så att vi nu förmedelst hans hielp en stadig uttlensk fridh på alle sider hafve, för hvilket bör honom lof och pris i evighet; så synes nu ingen ting vare mere af nöden, än att indensk enighet och samhollidighet, på hvilken allsommörste macht ligger, måtte blifve vid macht hollen och således den uttlenske fridh, den Gudh gifvit hafver, med god ordning, lagh, rätt och rättvises styrkiende rätteligen nyttiet och brukedt blifve; dertfore äre vi högeligen vordne förorsakede denne påståndende och nu snart öfverståndne och genom Gudz tillhielp vällholdne riksdag att lathe sammen schrifve, berame och hör-sambl. besökie, och hafve oss efther tidigt vällbetenkt frivilligt råd i the helige Trefalldighetz namn om thesse efther:ne artickler således besluthet, samsatt och förenedt.

Först och främst, att ingen then mening hafve skall, att vi then rättträdighet, tryghet och trohet, som vi h:te k. M. både mundtligen och schrifteligen låfvedt och till-

sagdt hafve, vele her med i någon mätte förkrenkie eller öfverträde; derföre så lafve vi så nu som tillförende, att vi var förre gjorde edh och löfthe oryggeligen och fast holle vele och nu uthi h. m. M:tz frånvare holle h. k. M., enär h. k. M. kan synes komme hit till sitt arfrike igen, och på dödzfall, thet Gud etc., h. k. M:tz mans arfvinger rikit med alle dess inbyggjere till gode och trogen hand, alltidh sökie fordre och främie h. k. M:tz riksens gagu och bästa, skade och förderf förekomme och afvärre och i tidh varne och tilkenne gifve efther vårt ytterste förstånd och förmåge och så frånvarendes som närvarendes vare och blifve h. k. M. huldne (!) trogne och rättträdige, otviflendes att h. k. M. obrotzligen holder, hvad h. k. M. Sverigis rikis stender i sin k:ge eröning der emoth lofvedt och tillsagdt hafver.

Dernest, efther thet h:te k. M. oss^{*)} på vår religion och dess frihet, alle andre sächter och theres bruk uthlutendes, i sin k:ge eröning både schriftheligen och mundtligen försäkredt hafver, öfver hvilkiadt än her till icke så fullkombligen är holledt vordet, både för thet man hade förhoppedz den papistiske religions bruk och exercitia skulle aldeles efther h:te k. M:tz försäkkring uthan någon videre oro eller påyrkiende blifve afskaffedt eller af sigh sielf falle, sasom tilböriligit varit hade; men efther thet icke skedt är, uthan att the än nu dageligen dags förökes och, thet som mere är, en part orolige af samme religion bruke mykin oprorisk undseigielse och hotende, hvilket oss, nest then k:ge gifne försäkkring, nu på denne tid serdeles mykit förorsakat hafver samme k:ge lyfthe, aldeles som then i bokstaven lyder, uthan något länger drögsmäll att fullföllie och vid macht holle; derföre bevillige och samptyekie vi, att alle samqvembder och rum, hemlige och oppenbarlige, som the påveske her i rikit her till bruket hafve eller andre sechter, ehvad namn the hafve kunne, aldeles blifve afskaffede och theres präster och lärere afsagde och innen sex veker efther thetthe beslut af rikit förviste, alldenstund de hafve hollit sigh orolige och icke hafve her något att beställe, när the icke må bruke eller uppe-

*) På trycket och det andra exemplaret står över raden: thetthe vårt fädernesrike.

hålle theres falske gudztienist; eij eller andre lekpersoner, af then eller annen sächti, som icke kommer öfverens med vår allmenneelige religion, tillstädes till någre riksens embether, högre eller lägre, och fördenskund icke någon lön eller besoldning her af riket bör och skall eftherlathes uthan igenkalles; doch så länge the sig stille och roligen förholle, alztinges uthan all stempling och andres unge eller gambles förförelse, måge the niute Sverigis lag, privilegier och friheter efther konungens försäkring och som thet i Upsale i den sidzste k:ge eröning var samptyckt och eftherlathet. Befinnes annendt lönligen eller uppenbarligen och sådant kan med fullom skälom betygas, blifve ther före näfste och i like måthe med the andre förviste.

Med Vastene clöster, efther att k. M:z försäkring lyder, att emoth den Augsburgiske confession och Upsala förening anno etc. 93 icke något anthen med skoler eller kyrkier någerstädes her i riket med gode eller onde skall intrengies och icke något hinder eller förfång i någon måthe göres, uthan ther med holles, efther som thet var uthi h. Göstafz sidzte och k. Johans förste, bege christelige och högloflige i hugkommelse, regementz tidh; derföre skall allt missbruk i förne clöster och dess personer aldeles afskaffes.

Videre, efther thet h:te f. hertig Carl nu för alle samptlige stender, såsom och elliest åthskillige reser tillförende hafver latidt forstå, hvad besväring h. f. N. hafver lenger i k. M:tz frånvare till att förestå thenne riksregering för någre märkelige brister skuld; som h. f. N. sielf hafver någerlunde mundtligen optällt, och elliest med then schrift, som h. f. N. förmäller sigh gerne vele med f:te regering vare förskonedt, såsom h. f. N. förmäller sigh gerne vele med f:te regering vare förskonedt, såsom h. f. N. thet och begärede, så framt på the samme h. f. N:s besväringer icke någre böther skaffes kunne eller måtte; så efther thet h. f. N. är sielf en arffurste her i riket, hvilken och ligger macht opå, att all tingh väll och skickeligen tillgäer; derföre hafve vi nu ödmükeligen begäredt, att h. f. N., efther som k. M. v. n. k. och h. thet sielf begäredt och h. f. N. ombetroedt hafver, vill än nu nådel finnes så her efther som her till obesväredt medh sampt riksens råd om regeringen och

dess ärender nödortförligen att beställa. h:te k. M., hvilkom hele riket besvoridt är, och h. k. M:tz afföde, så och h. k. M:tz unge broder och suarest sagdt, på en händelse, både kongl. och furstl. arfherrer efther arfrätten och successjonen till gagn och gode och alle riksens undersåther och inbyggjere till att niuthe Sverigis lagh, friheter och vällfongne privilegier. Och alldenstund h. f. N. nu på nytt hafver samptyckt att vele tage sigh regeringen opå medh sampt riksens råd, låfve vi samptl. och synnerl. riksens stender, andelige och verldzlige, ädle och oädle, yppere och ringere, att vi, så mykit oss tilkommer, vele holle och kenne h. f. N. för vår förman och riksens föreständere i k. M:tz och riksens gagn och bästa, att bevisse h. f. N. all tilbörilig lydne, rättredighet, trohet och vällvillig tjenist och för vare personer h. f. N. vid then tittel *Rikseus föreständere* kalle och nämpne, doch her med h:te k. M:tz höghet och kumlige rättighet icke förnär, så och efther then sekriftlige förening, som emellan h. f. N. och riksens råd hafver tillförende varit samptyckt; hvarföre skall och allt thet, som regementzsaker vidkommer och märkeligit är och h. k. M. vill hafve beställt och uträttedt her i riket, h:te f. N. och riksens råd framför någon annen tillscriffves. Doch ther annerlunde skedde, hafve ingen macht, cho han hållst är, som sådane befallninger bekommer, af endtskyllt betenkiende något ther om att beställa, för än han sigh hos h:te furste och riksens råd förspordt hafver, hvilke sedan varde förordnendes och bestälendes, uthan tvifvel som h. k. M. och rikidit efther begges deres ed kan nyttigest och gagneligest vare.

I like måthe är och besluthet, skall hafves fördrag att sökie och kräfie beskedli i Pälén om svenske saker och låthe h. k. M. sielf i så måthe blifve obekymbret, hålst medhan h. k. M. icke hafver the män hos sigh i något bruk, som h. k. M. något hafver eller kan i svenske saker att lithe opå. Derföre skole alle rättgånger, besväringer och klagemåls saker her inrikis efther Sverigis lagh och efther thet mandat, som annó 1593 derom uthi Upsala uttgick, hvilket h:te k. M. och sielf hafver stadfast, ransakede och slittne blifve och icke til Pälén förskinthes eller dädan någon dom eller afskedh fordres. Finner sig någon i så måthe besvärdt, vädie till kontungens hem-

kompost. Så bör och icke eller konungs dom, utlandz gifvin, till någon execution warde anammet. Elliest vare ingen förbudt h. k. M. om sine egne saker och ärender och annedt hvad tilbörligt och skäligt är uthan andres olämpa, och serdeles the, som i regeringen äre, att besökia, doch att h. k. M:tz förschrifter och befallningar först lände till f. N. och riksens råd, som förbemäلت, och icke någon annen der om immediate till att besökia (beställe).

Om alle riksens embethär, när thet behöfves, må h. f. N. med riksens råd och flere de förnembste stenders, som thet kan viderkomme, råd och samptyckie i konungens frånvare lage och förordne med sådane personer, som skickelige, tienlige och undersäterne nyttige äre, doch så att konungens och cronenes enskylte, edsvorne män och tienere i cronenes embether brukede blifve, och Hayes i acht gamble och välförtiente personer, och i riksens förnemblige embether icke eller någon fulkomblig insatt, för än undersäterne i then lanzände, ther som sådane embetzmän behöfdes, eller och elliest the, som thet vederkommer, hafve theres frie val och stemme, och sätties tre i valet, effther som Sverigis lagh, på hvilken konungen svoredt hafver, om sådane förnemblige embether någerlunde berörer, och doch liekväll, effther som then konglige höghet och rättighet med rätte fordrer och kräfver, der bredevid gifves konungen om personerne tillkenne, och ther af samptyckie konungen en, hvilken h. k. M. synes, och om icke befinnes, att h. k. M. emoth them någre laglige eller skällige insager hafver och icke dess mindre med dess stadfästelse fördrögier, hvilket kan lände riket och regementzsakerna till märkelig skade och afsaknedt, så hafve doch liekväll h. f. N. macht dess förinnen en af the tre de ndi att bruke, doch icke eller the embetzmän, som konungen her i riket närvarendes förordnet hafver, att avsättie, uthan att emoth them kan finnes laga skäl, hvilket rättvisligen bör skärskådas, att the sådane embether och tienst förvärkat hafve, eij eller någon till flere embether förordnes, än han väll och med riksens gagn förstå kan.

Deremot låfve vi Carl etc. Sverigis rikis arffurste och föreständere etc., att vi oss troligen der om beflithe vele riksens saker med riksens råd, både i andelig och

verdzig måthe, med sådene åhågen och tillbörlig trohet
 efther vårt bästa och ytterste förståndh förestå, som vi
 kunne vete och besinne h. k. M. efther thette riks lägen-
 het nyttigt och till gode, vårt kære fädernes rike, dess
 stender och trogne undersåther till välferd och bästa,
 både uthi andelig och lekamblig måthe lände kan, att
 hvar och en skall först vid Gudz klare och rene ord
 efther then Augsburgiske confession och then förening
 uthi Upsala giordt och upprätter blef så och Sverigis
 beschrefne lugh och the privilegier och friheter hollen
 och försvaredt blifve, som hvar och en efther sitt ståndh
 af framfarne konunger och regenter haft och skäligen
 bekommit hafver och han kan vare berättiget till, och
 elliest Sverigis rik och hvad dess saker och handlinger
 vidkommer med riksens rådz råde styre, regere och
 handle, aldeles i alle måthe efther then edz lydelse, som
 h. k. M. i sin kge cröning uthi Upsala sine undersåther
 lifligen giordt och schriftel. med försäkret hafver, och
 vi af bästa förstånd kunne vete och besinne h:te k. M.
 nyttigt och till gode och riksens stender och undersåther
 till välferd och bästa, både i andelig och lekamblig
 måthe, lände han, efther som vi thet och för Gudh, h:te
 k. M. och riksens stender vele nest Gudz tillhielp tryg-
 geligen tillsvars vare. Hvad som och med vårt och rik-
 sens rådz frivillige råd, thet them uthan något misshag
 skall vare frit och eftherlatidt att meddele, blifver
 samptycht, besluthet och giordt, såsom vi och i vichtige
 saker och thet som riket och regeringen kan angå dess
 föruthan inthet vele företage, thet vele vi och sampt-
 ligen holle uthöfver, att stadigt och oryggeligen skall
 hollit blifve, både nu och uthi tilkommande tider, och
 thernest alle för en och en för alle bestå och försvare,
 ehvar så framdeles kan fordret och begäredt blifve.

All vi thenne förening, sålunde som för:t är, godvil-
 ligen giordt och samptycht hafve, k. M. v. elsk, k. h. b.
 och a. n. k. och h. till gode och trogen hand och Sverigis
 trogne undersåther och inbyggjere till välferd och bästa
 i alla måthe och den, efther som hon här klarligen i bok-
 stafven lyder, i alle sine punchter obrotzl. holle vele,
 h. k. M:tz höghet och rättighet, efther som Sverigis lugh
 fordrer och kräfver, och vår edh aldeles förbehollen och
 oförkräneht, hafve vi Carl med Gudz nåde Sverigis rikis

arffurste, och föreståndere hertig etc. och vi ofte:te riksens ständer her nedan under försiglet och underskrifvit. Och ther vi eller andre, här närvarendes eller frånvarendes, som icke till thenne beramede samqvembal komme äre, hvilket man förseher sigh icke af någon otyghet eller olydne skedd vare, icke vele göre itt medh oss, i thet som her är vordet beslutthet till k. Metz och fäderneslandzens menige gagn och vällferdh, som för:t är, der om dem efther denne riksdagh bör tilbörl. i alle landzänder blifve tilkenne gifvit, och när the efther föregängen undervisning icke hafve rättmätige skäl her emoth att förebäre, hvilket them och skall vare frit och eftherlatidt, så vele vi hafve oss från dem afsagde och holle them för riksens orolige och afsöndrede lämmer och för them, som thet göre och riksens embether betiene, theres välde och myndighet lagligen och tilbörl. hielpo till att minske och förkorte, efthersom vi samptl. finne tilbörligit och skäligit vare, på thet icke riket ytterligere skade af sådane oenighet tage skall; och alle the, som ifrå thenne vår allmannelige frivillige förening affallendes varde, anthen för herre gunst, eigin nytte eller andre orsaker, ehvad namn thet hellst hafve kan, eller och sigh ther till lathe bruke att her eller emoth thet, som h:te k. M., riket försäkredt hafver, på hvilken thenne vår förening grunder är, någedt våldsambiligen, af hvem thet och hellst ske och tilbudes kunde, skulle företages lönligen eller uppenbarl., them vele vi achte och holle för k. Metz orätträdige och riksens oproriske och otrogne män och fäderneslandzens förderfvere och hielpo them till att emottstå och förfölle.

Gifvit i Suderköping den 22 octobris år etc. 1595

CAROLUS

<i>Nils Gyllenstene</i>	<i>Hagenschildt Bielke</i>	<i>Gustaf Bauer</i>
<i>Aksell</i> greffe til Rasborgh	<i>Eriens Spørre</i>	<i>Claus Bielke</i>
<i>Sten Bauer</i>	<i>Tharu Bielke</i>	<i>Gustaf Gabrielsson</i>
<i>Erik Abrahamsson</i>		<i>Johan Pässe</i>

Beslutet är, förutom av ovanstående, undertecknat av 128 personer. Namnen äro skrivna på sigillremorna med undantag av hertigens, som står mitt under texten. 139 sigill, alla i rött vax, vidhänga med pergamentsremor delvis fästa på uppvecket.

Det andra originalexemplaret av föreningen, som varit i Polen, är försett med 124 sigill; ett och annat av de där förekommande namnen återfinner man icke under det förre exemplaret, och några där befintliga saknas här.

Gryts forna medeltidskyrka och dess historia under 1600- och 1700-talen.

I norra delen av den gamla kyrkogården i Gryts socken, vackert belägen i Östergötlands skärgård, står en stor murad byggnad, vilken sedan århundradets början användes såsom gravkapell. Dess tjocka murar och åldriga utseende tala för att densamma haft att göra med den gamla kyrkan, som varit belägen på kyrkogården. 1800-talets tryckta källor ge oss ej någon full klarhet härom, dock omnämner A. Ridderstad i sitt lexikon över Östergötland 1875—77 på tal om en begravning i Gryt år 1829 "den efter gamla kyrkans rivning kvarstående sacristian". Byggnadens ovanliga storlek säger oss emellertid, att denna, åtminstone i sitt nuvarande skick, ej gärna varit avsedd att tjäna ett sådant ändamål.

Svaret på frågan erhålla vi emellertid i de gamla handskrifterna, bland vilka sockenstämmoprotokollen finnas bevarade allt ifrån 1621, dock med vissa luckor bl. a. mellan åren 1708 och 1747.¹⁾ Ett studium av dessa jämsides med de tryckta källor, som finnas från äldre tider²⁾, ge oss desslikes en ganska klar bild av den gamla kyrkans storlek och utseende, vars öden, ombyggnad och reparationer vi kunna noggrant följa tider-

¹⁾ Bevarade protokoll finnas åren 1621—43, 1659, 1683—88, 1695—1708 och fr. o. m. 1747.

²⁾ C. F. Broeman, Beskrifning öfver the i Öster-Göthland be-
flutelige städer m. m. 1760.

na igenom intill den dag, hon fick skatta åt förgängelsen på grund av den nya kyrkans tillkomst.

I det följande vill jag göra ett försök till rekonstruktion av den gamla medeltidskyrkans utseende under 1600- och 1700-talen och samtidigt skildra några drag ur dess historia samt klarlägga sammanhanget mellan det nuvarande gravkapellet och det gamla templet. Rekonstruktionen är gjord genom sammanställning av olika uppgifter ur förutnämnda källor.

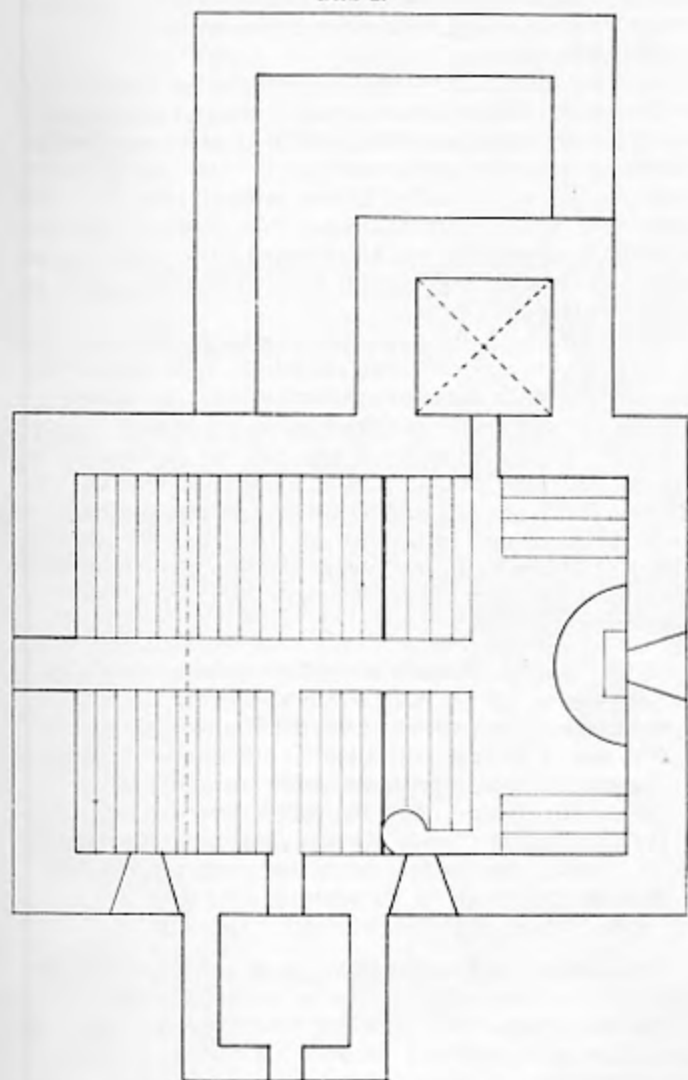
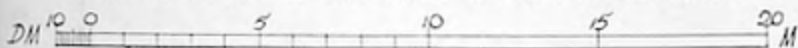
Om den gamla kyrkans ålder veta vi tyvärr föga, men när Linköpings stifts herdaminne omnämner kyrkherde i Gryts församling under 1400-talets förra del, kunna vi utan vidare inränga henne bland stiftets övriga medeltidstempel. I stiftets herdaminne heter det nämligen: "År 1423 fick prepositus i Strängnäs

Bild 1.

Försök till rekonstruktion av Gryts medeltidskyrkas utseende under 1600- och 1700-talen (sakristian utridgad på 1700-talet). Rekonstruktionen gjord genom sammanställning av uppgifter ur kyrkans bevarade handlingar.

Bild 2.

Rekonstruerad plan av Gryts kyrka efter 1659 års ombyggnad.

påvlig befallning att återgiva kyrkoherden härstädes (Gryt) hans ämbete, vilket blivit honom berövat av en präst i Söderköping."

Kyrkan, som under den katolska tiden synes varit dedicerad åt "Helge Konung Olaf", stod på kronogrund, var 27 alnar lång och 18½ aln bred samt uppförd av tjocka vitmenade gråstensmurar.¹⁾ Den hade tjärat spåntak, på vilket enligt tidens sed ett eller två kors voro anbringade. Torn saknades, men i dess ställe stod utanför kyrkogården en klockstapel av trä, vilken på grund av dess vid sekelskiftet år 1700 förfallna skick år 1702 ersattes med en ny.

Dessförinnan hade endast en klocka kallat folket till gudstjänst, men efter denna tid kunde, tack vare frikostiga bidrag från församlingsbornas sida (se bilaga 1), tvenne klockor med varandra blanda sin klang.

Pastor själv visade för denna sak ett berömvärd intresse. År 1699 lät han i Norrköping inbinda en "Ny wacker Bok" och värdjade däri till sina församlingsborns goda hjärtan med ett citat ur Dav. Ps. 107: 22—33, vilket åtföljdes av följande egenhändigt författade strofer, som tydligen inte förfelade att göra åsyftad verkan:²⁾

"I Christmilde Wänner och Slöfarer män
Som kasten här, anekar, förgiäte eij dän,
Som leder ledsagar och förer till Hamns,
När som, I, här, stigen, oskadde, till Lands,
Jag menar, den Herre, som under oss gör,
I watnet, och sine, dher, underligt, för,
Hwars Tempel, Gryts Kyrkia, här hos, nära står
En Klocka, dher fattas, den något godt, rår
Han skiute och gifwe, en penning dher till,
Gudh, honom, dherföre, wällsigne wist will."

Båda dessa klockor finnas bevarade och förrätta i den nya kyrkans torn alltjämt sin betydelsefulla tjänst.

På den nyförvärvade klockan, som även var större än den äldre, står att läsa:

¹⁾ C. F. Broocman, a. a. s. 356. (De anförda siffrorna torde, som ofta befunnits vara faller hos Broocman, beteckna invidliga mått.)

²⁾ Gryts kyrkearkiv, vol. C: 2, sld. 360.

"Äro och af Grytz kyrkiomedel till denna kläcka tagne sexhundra de dal: r koppar mt.

Min syster, ensam, för har kallat folket samman
Nu ringer jag och mäd så hielpe wi hvarannan
Men fäfangt är om Gudh ei folketz hierta rör,
När thet utaf mitt liud och ringning något hör.

Petrus Låthzenius
Pastor

Till Guds namns ähra och församblingens nytta, är till denna kläcka giwit af mine gymnare och wänner, hwilekas namn i kiörekiones book antecknade finnes. Barösunds tullcammar den 3 Ochozr A:o 1702.

Jöns Schuuck.

Guten i Norrköping af Elias Arenhart. En något är men två är mer de efter kommer söke fler."

Den äldre klockan bär följande inskription:

"Sen länge ensam först jag fädt i sysslan wara,
Ar siutton hundra två feck systren med mig para
Och samma hundratat, när otti fem man skref,
Jag oförmodlig'n spräckt och straxt omguten blef,
Den tredie Gustaf då regerde Swerges rike,
Utaf de förras ätt, i storwärk deras like
Den andre Strömfeldt wärd om Östergöthland bar,
Och Uno von Troil i stiftet biskop war.
Sven Bergengren i Gryt, som pastor ordet förde
Och Comministerns kall till Gustaf Grönlund hörde
I staden Norrköping, mig Billsten s(t)öpte om
Betalingen derför ur kyrkans cassa kom.

*

Kommer låter oss tillbedia, och knäböia och nederfalla för Herranom then oss gjort hafwer. P. S. 95.

Då warande kyrkowärdar:

Johan Jonsson i Hosum,

Johan Andersson i Idö."

Utanför kyrkan fanns en s. k. timsten uppsatt för att vid klart väder meddela tiden för gudstjänstens början.

Bild 3.

Gryts äldre kyrkklocka.

Det måtte icke ha varit mycket ljus, som i äldre tider strömmat in i den gamla medeltidskyrkan, ty fönstren voro enligt protokollet från den grundliga inre ombyggnaden år 1659 endast "lije små gluggar". Nu blevo emellertid dessa, vad den södra långväggen beträffar, ordentligt uthuggna och försedda med järngaller. Samtidigt blev också en ny dörr upptagen på västra gavelns mitt som ersättning för den tidigare, vilken haft sin plats intill den södra långväggen.¹⁾

Kyrkogården var under 1600- och 1700-talen, men antagligen långt tidigare, omgiven av en ringmur med

¹⁾ Gryts kyrkoarkiv, vol. C: 1, sld. 132.

Bild 4.

Gryts yngre kyrkklocka.

trenne portar, en öster-, en väster- och en söderport.¹⁾ Underhållet av denna mur var fördelat mellan församlingens medlemmar, varvid varje gård hade sitt stycke av muren att svara för¹⁾, dock med undantag för åren 1748—1754, då en s. k. ringmurshjälp utgick från bondehushåll och stortorpare. Om underhållet drog då kyrkoherden tillika med kyrkovårdarna försorg.²⁾ Vad kyrkogårdsportarna beträffar, synes deras underhåll ha vilat på de tre godsens, åtminstone under 1700-talet, enligt en fördelning dem emellan vid 1695 års socken-

¹⁾ Gryts kyrkoarkiv, vol. C: 1, sid. 123.

²⁾ " " " K: I 1, sid. 5 (prot. 1747 6/12 § 10) och sid. 45 (prot. 1754 6/10 § 11).

stämna, varigenom österportens underhåll lades på Marsäters ägare, västerportens på Abäcks och söderportens på Breviksnäs.¹⁾

Över västra kyrkogårdsporten har, enligt C. F. Brooeman, allt sedan äldre tider "warit inrättadt likt en Prädikstol af sten, hwalfd med trappor, bönepall och pulpet, ther the Påwiske Munkar städt och bestänkt Folket med wigt watn". Brooeman anför vidare: "Efter reformation skal then Lutherske Kyrkoherden ock nyttjat förenämnde Prädikstol til att prädika uti, emedan Allmoegen under warande Krigstid ej tilltrödt sig hålla sin Gudstjenst i Kyrkon, fastän the utställt Wäcktare på the högsta nästgräutsande bergen, Öpningen på Prädikstolen, som igenmurades år 1715, ta Ringmuren reparerades, har warit på then Östra sidon, och uppgången på then Södra."²⁾

Detta vad de yttre konturerna angår.

Låt oss nu i tankarna träda in i det medeltida templet — vi göra besöket efter ombyggnaden 1659 —, där gångna generationer i flera sekler så mangrant samlats till söndagens gudstjänst.

Vi ha då tvenne vägar att välja på men gå in genom stora porten från västra sidan. Vi se då först de långa bänkraderna på ömse sidor om den stora gången, de vänstra bänkarna avsedda för kvinnorna och de högra för männen. Före den nyssnämnda inre ombyggnaden voro dessa tydligen i ett mycket bedröfligt skick, ty, säger protokollet av år 1659, "Bortrevos alla Stolarna i Kyrkian, som voro gamle, osynlige och lijke som förfalne fähusbäs" och "bygdes alla Stolar af nyo i Kyrkian, fyra inbygda mansfolkzstolar, 9 inbygde qwinfolkz stolar, the andre länge, man- och qwinfolkz stolar mellanbygde uthan dörar". Nyssnämnda år borttogos även de många trästöden, som uppbruo taket men togo stort utrymme i anspråk, och ersattes med långbjälkar. Samtidigt höjdes även golvet till "fem qwarter kringh hela Kyrkian".³⁾

Läktaren, som vi se tvärs över kyrkan, uppfördes 1659 men torde ha utvidgats redan efter ungefär ett kvarts

1) Gryts kyrkoarkiv, vol. C: 1, sid. 101 (prot. 1655 30/11 § 5).

2) C. F. Brooeman, a. a. o., sid. 258.

3) Gryts kyrkoarkiv, vol. C: 1, sid. 132—133.

sekel, då beslut om inköp av virke härför fattades. Innan denna läktare emellertid kom till stånd, stod en gammal och skrymmande trehörnig s. k. skåpläktare på 14 å 16 trästolpar i kyrkans nordvästra hörn.¹⁾

Invid det hofre fönstret på södra långsidan hade predikstolen före nyssnämnda år sin plats men flyttades då till det främre av de båda fönstren.²⁾ Församlingsbornas varma intresse för sin kyrka på den tiden, som allt emellanåt skymtar i protokollen, gav sig icke minst till känna år 1662, när det gällde inköp av en ny, till större delen av ek förfärdigad predikstol. Över 100 av socknens invånare deltog då i insamlingen, som inbringade det vackra beloppet av sammanlagt 238 daler kopparmynt eller nära 3/4 av hela den erforderliga summan. Sedan kyrkokassan tillskjutit de resterande 90 dalerna, kunde församlingsborna glädja sig åt en ny prydnad för sin kyrka.³⁾

Ovanför ingången till vapenhuset pryder ett vackert epitafium den södra långväggen. Längre synes detta ha suttit där, ty församlingen ville ingalunda ändra dess plats, när detta en gång kom på tal: åtminstone fick herren till Abäcksnärs, J. Wadlius, därom besked, när han år 1752 på en stämna gjorde ett fälfängt försök att få församlingsbornas samtycke till uppförande av en egen läktare på denna sida och ovanför nämnda port.³⁾

Vid en blick in i vapenhuset, vilket under kyrkobesöken bl. a. var förvaringsplats för krigsmännens utrustning och de matsäcksförråd, som av den långväga sjöfarande sockenbefolkningen medfördes, fästa vi oss vid den s. k. stocken, i vilken de, som brustit mot god ordning och kyrkotukt fingo sitta (i allmänhet en eller två söndagar) för att offentligen skämmas, sig själva till straff och androm till varnagel.

Enligt tidens sed hade församlingsborna sina bestämda platser i kyrkan, fördelningen gjord genom lottning på kyrkostämman för viss tid framåt. Endast godsens medlemmar, prästerskapets och klockarens familj voro härifrån fritagna, varigenom dessa alltid hade sina givna "stolar". Någon eller några av de bättre bänkarna

¹⁾ Gryts kyrkoarkiv, vol. C: 1, sid. 132—133.

²⁾ " " " " " " " " C: 4, sid. 134—135.

³⁾ " " " " " " " " K: I 1, sid. 30 (prot. 1752 6/12 § 7).

voro dessutom reserverade såsom skänk- eller hyresbänkar eller avsedda för dem, som genom köp ville för livstid åt sig förvärva en bra plats.

I äldre tider förekom även, att någon församlingsmedlem på egen bekostnad lät åt sig uppföra en stol, på vilken han sedan begärde konfirmation. Så begärde exempelvis tullnären Jonas Pedersson Biltz på prostetinget år 1650 "församlingens fasthet och confirmation på sin och sin Hustrus Stoolrum och Stooler i Kyrkian Gryt. Nemligen den Stoolen han med sin egen omkostnad hafwer bygga låtit, för sig framme i Choren och för sin hustru Hela den Stoolen näst effter kyrkoherde hustruns Stool". Härför erlades sedan till kyrkan 34 Dr kopparmynt.¹⁾

Tack vare en i kyrkans handlingar bevarad, dock något ofullständig, bänklängd från 1600-talets senare del, har det varit möjligt att nöjaktigt rekonstruera bänkarnas placering.²⁾ Av denna framgår exempelvis, att bänkarnas antal på kvinnosidan nedanför gangen från altaret till sakristian var 19 och ovanför nämnda gång 4. Det framgår vidare, att de fyra främsta i den långa raden voro s. k. finbänkar, tillhörande godsens Marsätter (nuv. Fredriksnäs), Breviksnäs och Abäck (nuv. Abäcksnäs) samt de två närmast dem s. k. inköpta bänkar. I koret voro bänkarna namngivna på följande sätt: 1) Pastoris hustrus bänk, 2) Tullnärens och Kontrollörens hustrus, 3) Kyrkogångsstol samt 4) Kloakarens Nils Skudd i Åhlö.

En motsvarighet härtill fanns givetvis även på manssidan.

Att likväl icke alltid godsens ägare voro belättna med sina fasta platser i kyrkan, framgår av ett stämmoprotokoll från år 1749, då herren till Breviksnäs, kornetten Rydingsvärd, efter vissa strider och avundsjuka från andra godsherrars sida lyckades åt sig och sin familj utverka plats på främsta bänken å läktarens kvinnosida.³⁾

¹⁾ Gryts kyrkoarkiv, vol. K: I 5, sid. 86.

²⁾ " " " " I: 1, sid. 171—173. Förf. är intendenten Sigurd Wallin tack skyldig för värdefull hjälp vid rekonstruktionen av den gamla kyrkan.

³⁾ Gryts kyrkoarkiv, vol. K: I 1, sid. 9 (prot. 1749 17/5 § 20).

Något större utrymme medgävo inte bänkarna, som endast voro drygt 60 cm breda, men utrymmet var ej heller mindre än vad fleststädes förekommit.

Vi förflytta oss nu fram i koret. I stället för altartavla är här ett fönster ovanför den gamla "altardisken". I forna tider torde en altartavla prytt denna plats. Härför talar dels bild 5 (se texten), dels ock en uppgift, vars härkomst inte kunnat utrönas, i Ahlenius & Kempe, Sverige, rör, Gryt, kyrkan. "*Märkliga inventarier: Gamla altartaflan var i barock, träskulptur*"¹⁾; ävenså ett uttalande av Brooeman: "Ingen Altartavla är nu här utan ett fenster på Gafweln öfwer Altardisken."²⁾

Medan vi ännu befinna oss i kyrkans kor, kunna vi knappast undgå att taga kännedom om vilka sockenbor, som vid sin bortgång hedrats med att här ha fått sitt sista vilorum. Någon uppräknig av namnen kan ej komma i fråga, endast att låta stenar och tavlor vittna om forna tiders män och kvinnor.

På en täljstenshäll kunna vi sålunda läsa namnen på en fru Kristin, Herr Jöran Erikssons till Fogelvik maka, och en fru Anna, maka till Herr Erik Jöransson, vilka avledo, den förra år 1538, den andra 17 år senare.

Fru Kristin var dotter av riksrådet och östgötalagmannen Nils Bosson till Vinäs och Tärna. Hennes stoft flyttades sedermera till Söderköpings stadskyrka, där maken riksrådet Jöran Eriksson vilade.

Fru Anna var dotter av ståthållaren Måns Johansson (Natt och Dag) till Bro. Hennes make (son till den föreg.), som stupade i slaget vid Axtorna 1565, ligger begravnen i Linköpings domkyrka.

Under kortaket finna vi en med svart färg målad man i harnesk, varunder en inskription täljer följande: "Haer under ligger begrafwen salig Edle och Waelborne Bengt Larsson (Dufwa) till Marsäter och Nesje, med sin lilla sou, som i Herranom afsomnade den 22 Maji 1621."

Bengt Larsson Dufwa var 1609—11 fogde öfver Stegeborgs slott och län. Hans maka, Brita Uggla, vilas även i samma grav.

¹⁾ Ahlenius & Kempe, Sverige, del II, sid. 788.

²⁾ C. F. Brooeman, a. a., sid. 356 (kurs. av förf.).

Om Bengt Larssons sonson står sedan att läsa under ätten Dufwas stamvapen framför prediksstolen, där det heter: "Kongl. Maj:ts Tro Tienare och Öfwerst-Lieutenant af Cavalleriet den ædle och wælborne Herre, Herr Johan Dufwa Johansson till Marsaeter, Bårwik, Fagerhult, Batteberg och Hågårdsbaeck etc. Aer född på sin Faedernes Gård Dufweholm d. 5 jan. 1632, och i Herranom afsomnade uppå Marsaeter d. 20 jan. 1698."

Johan Dufwa Johansson var den siste av sin ätt. Stamvapnet finnes i mycket skadat tillstånd tillvarataget, varför det troligen inte går att återställa i sådant skick, att det i den nya kyrkan kan bliva ett värdigt minnesmärke.

Även om inga stenar vittna om viloplatsen, veta kyrkböckerna likväl att omtala, att flera medlemmar tillhörande ätten Rehbinder, under 1700-talet samt 1800-talets början ägare till Marsäter (Fredriksnäs), i kyrkan blivit jordade.

Här fick likaså fru Hedvig Charlotta Tigerhielm, ägare till Abäcksnäs, sin slutliga vilostad.¹⁾

Vår vandring går vidare in i sakristian, där en stor del av kyrkans inventarier förvaras. Vi lägga då särskilt märke till den järnbeslagna kistan, förvaringsplats bl. a. för det dyrbara kyrksilvret.

Kistan omnämnes i ett protokoll från år 1628, där det bl. a. heter: "Anno Dom. 1628 then 27 Octobris om natten stule Tattarna öfwer 20 dalar uthi Kyrkiones Kista i Gryth, när de Sacristie läsen, Kyrkiones Kistes och alla skrijns låsar upbrutit och sönderslagit hade och thertil medh bortstulo de Kalek Duken och så mycket barnasilfber som war och the funno som i Kyrkions war, silfber, Silfstopar Rijks Dahlr och svenska penningar wel mouga."²⁾

Om de inventarier, som tillhörde denna kyrka, lämna f. ö. dåtida förteckningar noggranna uppgifter (bil. 2—5).

¹⁾ C. F. Broeman, a. o., sid. 357 o. 358, se f. ö. Elgensterna, Svenska adelns ättartavlor, III sid. 358, V sid. 399 och II sid. 234.

²⁾ Gryts kyrkarkiv, vol. K: I 5, sid. 39.

Bild 5.

Epitaflum i Gryts kyrka. Nedre delen av detta torde härröra från gamla kyrkans epitaflum. Sannolikheten talar för att övriga delar tillhört en gammal altartaxta.

Förutom vad redan är anført, ha vi under vår vandring i kyrkan lagt märke till de gamla bilderna, föreställande apostlarna samt S:t Olaf med drottning, ävenså till det i skärgårdskyrkorna stundom förekommande skeppet. Av dessa minnesmärken finnes tyvärr ingenting bevarat, och kyrkan synes f. ö. i början av 1800-talet avhänt sig desamma såsom gåva till enskild person. Ett stämmoprotokoll från år 1810 nämner härom: "Församlingen begärdte, att till Protocollet måtte tagas at de gamla Bilderna i fordna kyrkan, neml. Apostlarna, Skeppet, S:t Olafs och dess Drottning's Bilder, måtte skänkas till Organisten Dahlgren i Tryserum."¹⁾

Sakristian torde under 1600-talet ha varit av ganska blygsamma mått, i likhet med vad fallet var med medeltidskyrkorna i allmänhet. Enligt vad som framgår av

¹⁾ Gryts kyrkoarkiv, vol. K: I 3, sid. 46 (prot. 1810 20/5 § 8).

stämmoprotokollen, blev den i samband med ombyggnaden 1659 ej föremål för några omändringar eller förbättringar av något slag utan fick tjäna församlingen, som den stod, i ännu 50 år framåt. Först när den befann sig i ett synnerligen miserabelt skick, blev sakristian ett stående kapitel vid de årligen återkommande sockenstämmorna i november månad.

Belysande för den gamla sakristians dåliga beskaffenhet är ett protokoll från år 1706, där det heter: "Sedan Pastor åter beklagat Sacristigans tillstånd medh lösa lösa öfverhängande och sönderremnade hwaff, wiljandes han wara utan alt ansvar om någon skada eller olycka dherigenom hände, ginge Anders Jönsson i Hosum och Nils Pärsson i Ahlö medh flere att bese dhiet, kwilka sedan dhe sedt dhiet intygade, att dhermedh woro fahra. Ty förmantes Sockenmämnerna om, att på hwart matlag kiöra fram 6 lass sten, som till en ny Sacristigas grund komma skulle. Omkring Kyrkiogården skulle och dijen nästkommande währ åter upptagas."¹⁾

Året därpå lades grunden till den nya byggnaden. När densamma sedermera uppfördes, vet man ej, men i november 1708 var arbetet ännu ej påbörjat. Det dåliga valvet nedtogs troligen ej långt därefter.

Med den nya byggnaden fick den lilla medeltidskyrkan, till stor glädje och nytta för församlingen, en sakristia av helt annan storleksordning än den förra.

Den myckna trängsel, som så ofta uppstod i kyrkan, särskilt i samband med kommunionen (nattvardsgången), påtalas i mitten av 1700-talet ständigt och jämt vid stämmorna, förbud utfärdas mot lösa stolar framme i gången, ett särskilt "bänkebräde", som vid kommunionen kunde slås upp, uppföres framför Marsäters fruntimmers bänk, stränga föreskrifter lämnas för trafiken till och från "disken", samt även beträffande utgången ur kyrkan efter slutad gudstjänst, men resultatet blir ändå icke tillfredsställande.²⁾

Om trängseln, men kanske icke minst om kyrksamheten i forna tider, ger oss ett stämmoprotokoll från 1751 en målande bild, där § 4 lyder: "Klbgades allmänt

¹⁾ Gryts kyrkoarkiv, vol. C: 1, sid. 118 (prot. 1706 31/11 § 4).

²⁾ K: I 1, sid. 16 (prot. 1750 9/5 § 16).

öfver den myckna trängsel som skier här i kyrkian, så wäl när man skal gå utur kyrkian, som ock när man skal gå til och ifrån disken wid Communionen. Men som deruppå tillförene flere resor blifvit talt och tillika förordnat huru det hindras kunde, så stannade man i anseende til den trängsel, som skier wid utgången i det slut, som Protocollet af den 6 de: 1747 dieterar, nemligen, at först skola manfolken neder i kyrkian utgå, sedan på manfolkläektaren, derefter qwinfolken neder i kyrkian och sist qwinfolken på läektaren. Angående åter trängseln wid Communionen, så skola alla de, som sitta på gången strax gå in i Sacristigan och laga så at alla gångarne äro aldeles tomma. Til disken får ingen på den lilla gången åt mansfolkssidan framgå, och på den andra gången åt Sacristigan får man icke för mycket af Communicanter tocka sig tillhoppa, utan alltid så laga, at man utan trängsel kan komma fram och åter. Skulle så hända, at man icke utan trängsel kan komma tillbaka in uti Sacristigan, så wore det bättre, at man ginge ut i wapenhuset så länge, än at man skulle tränga sig igenom folkhoppen tillbakaers." ¹⁾

Av vad som här blifvit anført framgår till fullo, att kyrkan var för trång och behövde utvidgas.

Första gången kyrkans utvidgning kom på tal, enligt vad bevarade handlingar utvisa, var vid en biskopsvisitation år 1736, förrättad av dåvarande biskop Eric Benzelius, ty protokollet från nämnda förrättning omnämner: "Företogs H:re Kyrkoherdens memorial i anledning hwaraf föresteltes I:o om icke thet wore nödigt, at man utbygde k:an, på thet församlingen måtte få beqwämligare rum och therigenom bättre skick wid Guds-tjänsten skulle kunna hollas. Men ehuru möjligheten och settet häraf föresteltes, och församlingen nog funnit, at rumet i Kyrkan är otillräckeligt, så gör de dock församlingen thenna bygnaden i synnerhet i thessa tider så swår at the thertil ej wille samtycka, utan måste utställas til en annan tid. Hollande H:re Biskopen för rädeligast, at Kyrkan utwidgades wid Ö, gafveln och nytt Cor tillbygdes; mente ock at samma bygnad wel kunde göras med the redan hopsamlade emot 2000

1) Gryts kyrkoarkiv, vol. K: 11, sid. 24 (prot. 1751 8/12 § 1).

daler koppert och församlingens tilhielp med dagsverken, hwilket H:we Biskopen recommenderade at ske så snart möjligt är."¹⁾

Vid en visitation fyra år därefter var frågan på nytt uppe men utan att föranleda någon åtgärd. Protokollet från denna säger i § 6: "Något taltes wäl om kyrkians utwidgande på det sättet, at den stora sacristigan, som nu är, kunde läggas ut til kyrkian, och byggas en annan sacristiga derjämte, hwilket dock lemnades til mögnare effertänkande, när Gud dertill Råd och medel gifwer."²⁾

Som synes rådde en stor ovisshet om hur utwidningen bäst borde ske, vilket ytterligare belyses av stämmoprotokollet från 1747, där det heter i § 6 rörande denna fråga: "Samtyektes at Collect måtte sökas till kyrkans utwidgande, som bäst kunde skie, der wapenhuset nu är intil predikstohlen, då wapenhuset kunde flyttas til stora porten."³⁾

Vid den biskopsvisitation, som år 1750 förrättades i Gryts församling av biskop And. Ol. Rhyzelius, var frågan om kyrkans utbyggnad på nytt på tal såsom ganska nödvändig i anseende till församlingens talrikhet och den stora trängseln på kyrkans böne- och högtidsdagar. Vid denna blev också efter diskussion "enhälligen samtyckt och bewiljadt, at thetas häwiils alt för tränga Socknekyrkia skulle så snart det sig giöra låter blifwa på östra ändan och tillika deremot at söder til 6 å 7 famnar utbygd och utwidgad efter den Champlon eller grundritning, som murmästaren kommer til at blifwa förelagd".⁴⁾

Ja, så långt var allt gott och wäl, men resultatet blev dåligt, ty 42 år efteråt var ännu intet gjort för kyrkans utbyggnad. År 1768 kom frågan visserligen mera allvarligt på tal, dels vid en sockenstämma den 1 maj, då, i samband med vissa reparationer, kyrkans nybyggnad var föremål för överläggning "såsom högst nödig för trängsel, oljud och befruktad stor olycka wid gamla

1) Gryts kyrkoarkiv, vol. I: 1, sid. 141 (prot. 1736 29/6 Act. III § 11).

2) " I: 1, sid. 158 (prot. 1740 1/6 § 6).

3) " K: I 1, sid. 4 (prot. 1747 6/12 § 6).

4) " K: I 1, sid. 19 (prot. 1750 10/6 II § 5).

panelningens möjliga nederfall", som protokollet från nämnda stämman lyder, och dels vid en senare på året (den 21 augusti) för detta ändamål utlyst allmän laga sockenstämma, då beslut åter blev enhälligt fattat att sockenkyrkan skulle utvidgas men med tillägget: "om det kan ske med influtna penningar utan vidare sammanskott i församlingen".¹⁾ En sedermera företagen kostnadsberäkning visade emellertid, att kyrkans kapital ännu ej var tillräckligt stort, varför byggandet ytterligare uppsköts. Vid den extra stämman, som den 1 januari 1769 ägde rum i ärendet, frambölls dels "att med kyrkans byggnad kan intet företagas inom 1½ års tid, emedan kyrkomedlen äro otillräckeliga", dels ock "att kyrkans Capital imedlertid bör ökas genom intresser för utlånte summor med tilläggning, at then som nekar här till måste stanna i ansvar, enär säker pant företes, såsom ock alle närwarande samtykte".²⁾

Efter denna tid var tydligen, av protokollen att döma, ej mera tal om någon utbyggnad, men på 1790-talet föres nybyggnadsprojekt fram, som vid en sockenstämma år 1792 föranledde beslut om byggande av en helt ny kyrka, vilken också 6 år efteråt eller 1798 uppfördes på den plats, där den då förfallna klockstapeln stod.³⁾

Den gamla medeltidskyrkan fick sålunda stå där i sin kanske ursprungliga storlek och göra sin tjänst trots den stora trängsel, som vid upprepade tillfällen rådde. Endast till dess nödortfuga underhåll ville församlingen lämna sitt stöd.

Efter den nya kyrkans tillkomst revs den gamla (sannolikt 1799), dock med sakristians bevarande, vilkens uppgift nu enligt stämmobeslut blev att endast och allenast tjäna såsom redskaps- eller materialbod.⁴⁾ Såsom sådan förblev den ända till år 1848, då densamma efter en grundlig reparation och genom tillökning av murarna till en höjd av omkring 2½ alnar (med på-

1) Gryts kyrkoarkiv, vol. X: I 1, sid. 110 o. 112 (prot. 1768 1/5 § 8 och 21/8).

2) " " " " K: I 1, sid. 114 (prot. 1769 1/1 § 1).

3) " " " " K: I 2, sid. 15 (prot. 1792 29/7 § 1).

4) " " " " K: I 2, sid. 15 (prot. 1792 29/7 § 4) o. sid. 53 (prot. 1797 12/11 § 9).

(yllnad av gjutmurning av klappsten och andra nödiga materialier) förändrades till ett socken- eller s. k. fattigmagasin, vilket togs i bruk redan påföljande år.¹⁾

I slutet av århundradet, när förhållanden gjorde sockenmagasinet obehövt, förblev byggnaden kvarstående utan egentlig uppgift att fylla, till dess församlingen omkring sekelskiftet inrättade detsamma till gravkapell.

Så fick då äntligen efter 100 års förlopp det gamla templets sakristia, under vars golv så många sockenbor sova den sista sömnen, i värdigt skick på nytt bjuda kyrkan sin tjänst. Inom dess minnesrika väggar ha sedan dess i över 40 års tid de döda fatt viggas till griftero.

BIL. I.

Hutwer Hr. Inspectoren wijd Barösund Elrebohren och Wählbetrodde Jöns Skunk af synnerlig klärlek för Gudh och hans Huns wijd alle tillfällen haft all flirt och nöda ospar(d) at förmå hosföljande at förähra hwad efterteeknat blifwer.

Förärlingz Penningar till den Större Klockan wijd Gryth.

	dr öre		dr öre
Lagman Renstierna	16 28	Tobias de gause .	3 24
Tullmälar Wedding		Guldau	1 28
Borg	30	Johan Spalding ...	12
Inspector Törner .	60	Mathis Vesterborg	12
Abel Becker	30	Hendrik Vilken ...	12
Borgmästare Carl		Johan Nordman ..	12
Johansson	50	Nils Broms	12
Commissarie P. Snet	22 16	Hartwik Bantholt	12
Clas Johansson ...	30	Hans Schröder ...	8
Nils Månsson	12	Samuel Dahlgren .	12
Zachris Zachrisson	15	Marten Varg	12
Märthen Hennicke	68	Michel Lundert ...	9 16
Danjel Fiddkhan ..	6	Niclas Arns	9 16
Erich Johansson ..	20	Anders Spalding ..	6
Cako Fostl	10	Hans Lampert	6
Peter Stark	30	Lars Törning	6
Ernst Bäckman ..	15	Clas Ek	1 28

1) Gryts kyrkoarkiv, prof. 1848 22/5 o. 4/6.

Adrian Woss	3	Erik Westerberg ..	12
Johan Bes	15	Hendrik Pritz	6
Gierdt Johansson .	15	Jochim Gyllen-	
Jacob Arenius	5 20	meister	12
Frantz Graf	3 24	Lorentz Hultman .	12
Jochim Sivertz ...	15	Mr Spalding An-	
Stenhusen	30	dersson	5 20
Hendrik Klöver ..	15	Clas Arenius	5 20
Peter Janke	12	Mr Süderberg	5 20
Christian Kallfisk	12	Michel Lundert ...	5 20
Peter Spet Hind-		Mr Vise	3 24
riksson	12	Magnus Westerberg	12
Herman Myntner .	6	Hr Nicolas Bartels	100
Johan Christian		Inspector Jöns	
Lang	8	Skunck	121
Jochim von Kampen	12		
		Summa	1020 dr

Gryts nya klocka väger efter Norrköpingz stadzweikt 22 lpd eller och 1312 markers.

Bil. 2.

Gryts kyrkas äldsta inventarieförteckning.¹⁾

Gryt Seminantes 80 Inventarium Eccleslasticum.

Kalek förgyllt medh paten — 1. Soehne bndzkalek medh paten
Brhen — 1. Kalekdukar — 2. Messchackler — 2. Messesereker
— 2. Stolar — 2. Altarkläde medh bryner — 1. handkläde — 2.
Örnegåth — 1. Huender — 2. Tikenne — 1. brudepell — 1.

Böcker.

Biblia Svensk — 1. Mantale — 1. Officiale — 1. Glorifica-
tiones — 1. Antiphonale — 1. Psalterium — 1. Kyrkoordningen
— 1. Confessio Augustana Sue: Upsal: — 1. Thienflaska — 1.
Messingsstake med 2 pipor — 1. Jernstaka — 1. lusekrona — 1.
Klocka Stapelen — 1. prinklocka — 1. Tjärepanna — 1. Gryta
— 1. gammal om 1 skälpund — 1. yxor — 4. Hacke — 1. Jern-
skoffler — 2. Spade — 1. Jernstänger — 2. Kista — 1. Skrin
— 1. (Sednare tillagdt): Eldkar — 1. Psalmbok — 1. Funtkättill
— 1. Bücken — 1. Harmonia Evangelistarum — 1.)

Kyrekones rekonskap förhörd Anno 1601 then 3 Decembris
och bleff thil inventarium penningar 28 mk 6 öre.

¹⁾ Gamla domkyrkoboken n:r 71, sid. 22.

Inventarium Ecclesiasticum ad Gryth Anni 1621 1 majij.¹⁾

	Gammalt altarklädde af Guld och Blå Duellek	1 stycke
från Marseter	Gammalt altarklädde af guld och Lefverbrändt Silke	1 st.
	Hulth Altarklädde med Hulth Atlask wällb. Från på Marsetter gaf till Kyrk	1 st.
	Hult wällb. Altar Dunk	1 st.
	Gambla hand Klädken	2 st.
	Half slitet hand Klädde	1 st.
	Kalekar	2 st.
	Patener söndriga	2 st.
från Åbecksnäs	Gammalt Kaleklädde af sklar Dunk med pålaus Söm	1 st.
	Med Silkes Söm	1 st.
Bårt Stule tatarn	Noch It stycke med Silkes Söm som är i beh (från prestegården)	
An. 1628 i octob.		
från Xugsöö	Silfr Kanna om 16 Ladh och qun	1 st.
från presthergården	Teen Kanna	1 st.
från Marseter	Ny messhakar	1 st.
	Gambla messhakar	2 st.
af Åbecksnäs	Brudh päll wilen rysse söm	1 st.
från presthergården	It Bladh af ärdomdelij hänger inlenfor altaret	1 st.
	Hyemliher	3 st.
	Gambla Biblia	1 st.
	Harmonia	1 st.
	Ny Handbook	1 st.
	Psalmbook	1 st.
	Gammalt Söndrig Sångbook	1 st.
	Funthe Bäckan af messingh	1 st.
	Funthe Kättill	1 st.
	Messing Stake	1 st.
	Jern Stake	1 st.
från Marseter	Messe Serker	1 st.
	Gammalt messeserker	1 st.
	Lånse staker af Teen	2 st.
	Tenflask gammal	1 st.
	et lithen till Sokna bodh	1 st.
	Stentflaskor	2 st.
	Tläre panna	1 st.
	Eldkar	1 st.
	Kofoth	1 st.
	Jernstenger	30 st.
	Yxor	4 st.
	Hacka	1 st.

1) Gryts kyrkoarkiv, vol. K: 1 5, sid. 3.

	Spade	1 st.
	Träskofflar	1 st.
	Klockor i Stapelen	1 st.
	i Kyrcklan	2 st.
pästol gaf i	Kyrkones kistha	1 st.
kyrkian	Gammall Kistha	1 st.
	Skrin	1 st.

Bil. 3.

Anno 1634 Omnium Sanctorum wardt iagh constituerat til en Kyrckloherdhe uthi Grytz församlingh, och så voro thehr effterskrefne inventaria i Kyrckian och i presthegärden, som vitnen säg som här ståå.¹⁾

Klocka i Stapelen	1
Primklockor	2
Förgylt Kalk medh söndrich paten	1
Huift Kalk medh söndrich paten	1
Lijten Sölwer Kanna om 6 loodh	1
Gamal söndrich Theenflaska om 14 mkr	1
Gambla söndricha Theenflaskor om 14 mkr	1
Meszingstaka medh 2 pipor	1
Srenika om 3 mkr	1
Funt Ketil om 24 mkr	1
Gamalt funt Bekin om 1½ mkr	1
Lijten Soknebudzflaska	1
Tjörapanna	1
Rökelst Kaar af malm 2½ mkr	1
Ljuse Krona af Järn	1
Stoor Järnstake medh 6 pipor	1
Järnstenger	3
Koofoot	1
Kyrckloyxor	2
Haekor	2
Bestagen Kista medh tu gamle läss	1
Lijft skrin	1
Messchakar af Isprengt tåft medh kors aff gulladh och sölwer beslag	1
Gamal messchake aff brunt sammet	1
Gamal messchake aff rödh damarsk	1
Messeserk medh brunt sametz kafftz plat	1
Gamal messeserk medh brun damask plat	1
Pell aff grönt legitur	1
Antipentium af Huift atlast medh gulsnöre och selkes- frantzar	1
Antipentium aff ondt legitur	1
Gamalt Antipentium af färgat ryssväf	1
Antipentium af guldh och lefnerbrunt tåft	1
Altarduk medh knytningh	1

¹⁾ Gryts kyrkoarkiv, vol. K: I 5, sid. 44.

Söndrigt kalkklotthe medh guldknytningh	1
Handkleder	3
deribland 2 gamal och söndrigh	
Böcker	
Gamal Bibel	1
Harmonia Buntfluglj	1
Confessio fidel gjordh i Upsala anno 72	1
Handbook	1
Psalmböcker	2
Gamal munke-Psalterium	1

Bil. 5.

Anno 1656 den 20 Maj befans till Gryts Kyrkios Inventarium Effterskrefue Pertzedler.¹⁾

1 Förgylt bruderona	
1 Brudh Crantz	
1 Kopperask	
1 Blomerat Gyllenduckz Messhake NB	} uti R. D. Ellae tijd är gjort och köpt en Ny messehake af fiole- brunt sammet
1 Turckszuels Messhake	
1 Gammal Dito	
1 Bättre och 1 Sämre Mässärek — then sämbre öde	
1 Förgylt Kalck om Lodh	
1 Läjthen Dito om Lodh	
1 Läjthen Silffkanna — (tillskrifvet) Ifrån Abäck förärat	
2 Theenkannor (dito) then besta aff Tollenären förärat	
1 Stoor och 1 läjthen Theenflaska, (dito) köpte för kiör- kones pgr.	
1 Förgylt och 1 Läjthet förgylt Patener	
1 Gammel Theen Waxlius Stake	
1 Messingz Stanke medh 2 plpor	
1 Ståndhe Jernstake	
1 Nytt medh Guldh och Silke Tvenklädhe	
1 Dito medh Silke	
2 Gambla Dito	
1 Hwljt Atlask alter Klädhe	
1 Bläbrunth Taffs Dito	
2 Alter Linklädhen	
3 Gamla Linklädhen	
1 Nytt diskeklädhe	
1 Gammalt Dito	
1 Kopparklättel, 1 Bäcken	
1 Bibel, 1 Harmonia	
1 In quarto Wpsala Psalmbok (anmärkt) Then war borto när lajh kom hjlt	

¹⁾ Gryts kyrkarkiv, vol. C: 1, sbl. 3.

- 1 Funt 1 gement bårklädhe
 1 Pell 2 sty. Wadsteemar
 2 In. 8. En. böcker 1 Handbook
 7 sty Graffskiöflar 4 Yxor
 2 sty Hackor 3 sty Jernstörar
 1 Oblatz ask om 17 loth Testamente effter Sal. Lars Regartsson
 A:o 1657
 1 Ny messeskiortha — af Wälborne Öfverste Lieutnanten Wälling
 till Bræwlic förährat A:o 658
 1 Psalmbook in quarto uplagd — köipt för klörkans penningar
Redha Penningar	}	In Specie Godha Banco Rdr	83 $\frac{3}{4}$
		Ducater	3 st.
		Krijsrickzdaler	10 $\frac{3}{4}$
		Halwa Swenske daler	22 Dr
		Smatt Söllvermynt	17 Dr
		Koppermynt	74 Dr
		Testamentz Skedher	5 st. om 14 loth

En mässingz husestake medh een pijsa — förährat aff en Skeppare.

Anno 1660 then 23 Decembris förährade Wälborne Hr Adolph Axel Wellingh till Brewijkznäs N. N. Grythz kyrkia een Söllver-Kanna linn och uban förgylt kosteligt arbetat om trettiojott loth.

Anno 1667 then 2 Junii Pehr i Booköo förähradt till Kyrkian effter sin 8. hustru En Psalmbook.

Anno 1682 3 Decemb: förährade Wälborne Jungfru Helena Catharina Welling ett broket altarekläde till Kyrkian, med sitt namn mitt uppå, inbündit.

Anno 1686 23 Maji förährade Tullförwaltaren Wälbetrodde Jöns Skunk ett Brudepäll till Kyrkian af rödt Tubijn med Spitzer omkring, under fordrat med tryckt Cattun.

Anno 1687 27 Novemb: gaf Länsman Jöns Andersson i Kåle- rum en Luskrona till Grythz Kyrkia, om 8 pijsor.

Anno 1688: 3 Junii gaf Controleuren Wälbode Bothwid Wagner till Kyrkian en Mässe-Särk.

Anno 1695 14 Apr. gaf Hr Inspectören Jöns Seunek ett Bår- kläde med Slekessfrantzar omkring till Kyrkian.

Anno 1696 in Octobe: förährade Högwälborne Hr Baron Otto Möner och hans Fru Fr. Beata Arfwidsdotter till Adick en Mässelake af Siden Tygh medh bägge dheras namn och wapn uppå.

Item förhänge till altaret med namn och wapen uppå, af samma slag.

Item Luddklädhe sydt och sticket med spetz och knytning om- kring af ligga uppå Altaret.

Nogh En pung eller hoff med Kloeka uti, af samma slag som Mässelaken.

A:o 1710 förährades till Gryt Kyrkia af Högwällb, Hr Baron Reinholdt Rehdinder och Högwällb, Fru Baronessan Hedwig Eleonora Fägersekiöld till Marsätter en alt öfwer förgylt kalek och paten.

Söderköping förr . . .*Skönbergagatan på 1870-talet . . .**Utsikt från Slussen omkring 1870.*

... och nu

... och i våra dagar.

Samma område 1945.